

Prof. dr hab. Stanisław Liszewski

Uniwersytet Łódzki

BIBLIOTEKA IT
Archiwum Prac
Naukowo-Badawczych

CPBP 08.06-I-1

A-1116

Raport końcowy z badań prowadzonych

w ramach CPBP 08.06 na temat:

"Ruch turystyczny krajowy i zagraniczny w Polsce.

Metodologia pomiaru i analizy ruchu turystycznego".

Podjmując w 1986 roku badania nad krajowym i zagranicznym ruchem turystycznym w Polsce zakładano, iż studia te doprowadzą do wypracowania metodologii pomiaru i analizy ruchu turystycznego, pozwolą określić stan oraz trendy w zakresie wielkości zarówno krajowego jak i zagranicznego ruchu turystycznego w Polsce, a także opracować metody prognozowania wielkości i rozkładu przestrzennego tego ruchu w naszym kraju.

Tak szeroko zakrojonemu celowi podporządkowano organizację badań, w której uwzględniono (ze względu na środki, a przede wszystkim dostępny potencjał badawczy) tylko niektóre problemy badawcze. Systematyczne badania podjęto nad:

- metodologią badań i analizy ruchu turystycznego (dr A. Matczak)
- wybranymi formami ruchu turystycznego w Polsce. Dotyczy to migracji wypoczynkowych w ramach turystyki społecznej (dr M. Zamelska) oraz turystyki pielgrzymkowej w Polsce (doc. A. Jackowski)
- warunkami rozwoju turystyki przyjazdowej do Polski (mgr R. Kuśewska)
- metodologicznymi i empirycznymi aspektami grawitacyjnej formy modeli ekonometrycznych w prognozowaniu krajowego ruchu turystycznego w skali kraju i poszczególnych jego regionów (dr R. Pawlukowicz).

Pomimo wielu prób nie udało się zrealizować badań dotyczących wyjazdowej turystyki zagranicznej ludności Polski (mgr A.Kurek), jak również badań prognostycznych dotyczących tak rozwoju krajowego ruchu turystycznego (mgr E.Jędrzejczak) jak i rozwoju zagranicznego ruchu turystycznego w Polsce (mgr T.Buczak). Do mało ujętych należy również zaliczyć badania mające na celu pomoc w wyjaśnieniu uwarunkowań rozwoju turystyki (głównie ruchu turystycznego). Prace te prowadzone w zakresie uwarunkowań prawnych (dr Radomski), ekonomicznych (dr A.Mazur) i przestrzennych (dr H. Dubaniewicz) za wyjątkiem tych ostatnich, nie zostały ukończone a ich rezultaty w niewielkim tylko stopniu pozwalają stwierdzić jaką rolę uwarunkowania te odgrywają w rozwoju ruchu turystycznego w Polsce.

Przerwana została również, na etapie wypracowania metody badawczej (metoda estymacji modelu input - output migracji wypoczynkowych do zakładowych ośrodków czasowych w Polsce w układzie wojewódzkim) praca dotycząca migracji wypoczynkowych w ramach turystyki społecznej, a zachodzące w kraju przemiany polityczno-gospodarcze nie sprzyjają prognozowaniu tej formy ruchu turystycznego.

Tak więc w ostateczności doprowadzone zostały do końca badania prowadzone w czterech zadaniach badawczych zajmujących się ruchem turystycznym w pierwszej grupie tematycznej CPBP 08.06 (1.1, 1.3, 1.4, 4.5). One to wraz z częściowymi wynikami studiów rozpoczętych ale nie zakończonych są merytoryczną podstawą opracowania zarówno "raportu końcowego" jak również syntezy badań zatytułowanej "Kierunki rozwoju ruchu turystycznego w Polsce".

M e t o d o l o g i a b a d ań i a n a l i z y r u c h u t u r y s t y c z n e g o

Badania metodologiczne prowadzone w czterech kierunkach, zajmując się kolejno:

- 1) definicjami i pojęciami związanymi z ruchem turystycznym
- 2) diagnozą stanu metod badań ruchu turystycznego w Polsce
- 3) przeglądem stosowanych i proponowanych metod analizy ruchu turystycznego, oraz
- 4) aktualnymi możliwościami badań i analizy ruchu turystycznego w Polsce, które zaprezentowano na przykładzie Karpat Polskich, Prace metodologiczne prowadzone były zarówno w oparciu o przegląd dostępną w Polsce literatury krajowej i zagranicznej jak również weryfikowane istniejącymi lub specjalnie przygotowanymi badaniami empirycznymi (J. Fischbach 1986, 1987).

Prowadzone studia pozwalają na przedstawienie następujących konkluzji:

1. We współczesnej nauce mija epoka redukcjonistycznego podejścia do badań, upowszechnia się model badań kompleksowych (systemowych). Z tego właśnie punktu widzenia należy spojrzeć również na definicję ruchu turystycznego. Zdefiniowanie pojęcia ruchu turystycznego i jego interpretacja może być dokonana tylko w ramach szerszego zjawiska jakim jest turystyka, sama z kolei rozpatrywana w szerszych ramach, które dla niej stanowi urbanizacja, nierar-
nicznie należąca do wyższego stopnia zjawisk społecznych. Pojęcie turystyki możemy ująć w sposób systemowy i potraktować je kompleksowo wraz z występującymi zależnościami wewnętrznymi i zewnętrznymi. Turystyka traktowana jako system posiada określony układ, relacje z otoczeniem i strukturę. Podstawowym elementem tego systemu jest ruch turystyczny utrzymujący określone relacje wewnętrzne z innymi elementami systemu i zewnętrzne z otoczeniem, oraz współtworzący strukturę systemu. W układzie geograficznym współtworzy on przestrzeń turystyczną o charakterze pasmowo-węzłowym. Zatem ruch turystyczny stanowi integralną część turystyki. Jest to określona zbiorowość ludzka, której członkowie przybywają do

miejsowości nie będących miejscem ich stałego zamieszkania w celach wypoczynkowych, kuracyjnych, krajoznawczych, odwiedzenia krewnych lub znajomych, kultu religijnego itp., tj. ludzi, którzy do danego regionu lub miejscowości przybyli w celach zaspokojenia swej indywidualnej potrzeby swoistego typu (turystycznego) lub zespołu takich potrzeb, a którzy w miejscu swego chwilowego pobytu uważani są za "obcych" i z tego pobytu nie czerpią korzyści materialnych. Turysci stanowią zatem element behawioralny reprezentowany przez osoby opuszczające regiony generujące ruch turystyczny, podróżujące, przebywające w miejscu przeznaczenia (repcji) i powracające do domu. Są to więc osoby znajdujące się dobrowolnie, czasowo poza miejscem stałego pobytu i środowiskami związanymi z codziennym rytmem życia, wykazujące różnorodne upodobania w zakresie podaży turystycznej oraz posiadające zróżnicowane możliwości realizacji potrzeb turystycznych (popyt), co związane jest z warunkami socjalnymi i znajduje swoje odbicie w uprawianych formach turystyki.

2. Dokonany przegląd stanu badań ruchu turystycznego w Polsce skłania do bardzo krytycznej oceny dotychczasowych kierunków badań. Wyraźnie brakuje pogłębionych analiz ruchu turystycznego, zwłaszcza dotyczących jego struktur i zasięgu przestrzennego. Powodem jest brak odpowiednich materiałów źródłowych. Przykładem możliwości analizy ruchu turystycznego w warunkach polskich jest praca A. Matczaka dotycząca najlepiej opracowanego pod tym względem regionu turystycznego Karpat Polskich. Praca ta wskazuje na duże braki materiałowe oraz na niejednolitość, a często nawet sprzeczność wyników i poglądów na podstawowe zagadnienia ruchu turystycznego w Karpatach.

3. Polskie analizy podróży turystycznych muszą zwrócić się w kie-

runku szerszego wykorzystania wyjaśniających metod psychologicznych, mniej podatnych na kwantyfikację i weryfikację ilościową, zwłaszcza w skali kategorycznej, ale bardziej odpowiedniej, w skali lokalnej. W tym względzie zarzucenie krępującej orientacji pozytywistycznej jest konieczne. Dorobek polskiej psychologii w zakresie metodycznym jest na tyle duży, że z łatwością można go wykorzystać i zastosować w analizach wyjaśniających podejmowanie decyzji ośrodków podróży turystycznych.

W przyszłości - światowe badania nad ruchem turystycznym będą skupiać się na problematyce:

- uściślenia pomiaru dotychczas stosowanych zmiennych wyjaśniających (problem wag),
- poszukiwaniu i wyprowadzaniu nowych zmiennych wyjaśniających układy i sposoby podróży turystycznych
- stopniowym lecz systematycznym wprowadzaniu do analiz psychologicznych metod wyjaśniających
- upowszechnianiu i doskonaleniu metod analizy wywodzących się z kręgu ścisłej tradycji pozytywistycznej, zwłaszcza modeli prognostycznych, w tym głównie systemowych.

Chcąc nadążać za światowymi trendami, polskie badania ruchu turystycznego muszą zostać przeorientowane w wyżej wymienionych kierunkach.

T u r y s t y k a p i e l g r z y m k o w a w P o l s c e

Jedną z najbardziej dynamicznie rozwijających się form ruchu turystycznego w Polsce, drugiej połowy lat 80-tych, jest turystyka pielgrzymkowa. Badania nad tą formą turystyki objęły (A. Jackowski) jej rozwój w ujęciu historycznym wraz z analizą wielkości tej formy migracji turystycznych, analizę głównych szlaków pielgrzymkowych oraz głównych ośrodków kultu religijnego. W miarę dostępności

materiałów źródłowych analizowano także wielkość i kierunki wyjazdów zagranicznych Polaków w celach religijnych. Uzyskane rezultaty zasługują na baczniejszą uwagę i to nie tylko z racji "egzotyczności" omawianej formy ruchu turystycznego, ale jego wielkości oraz możliwych do osiągnięcia skutków ekonomicznych.

Wśród badaczy zajmujących się tą formą migracji istnieje wyraźne rozróżnienie pomiędzy pielgrzymkami a turystyką religijną. To pierwsze pojęcie odnosi się do wędrówek, których wyłącznym a niewątpliwie głównym celem jest odwiedzenie konkretnego sanktuarium w celach religijnych, drugie, obok celu religijnego posiada również cel poznawczy i można by określić te wędrówki jako religijno-krajoznawcze. Pomimo wielkich trudności w precyzyjnym rozróżnieniu tych dwóch celów, a zwłaszcza ich praktycznym rozwarstwieniu, celowym wydaje się podział ten zachować szanując motyw, które skłoniły tak rozumianych turystów do podjęcia swoich wędrówek.

Ruch pielgrzymkowy w Polsce datuje się od czasów przedchrześcijańskich, a jego wielkość i natężenie ulegały i nadal ulegają różnym wahanom. Pomimo trudności w wyliczeniu osób pielgrzymujących w latach wcześniejszych, nie ulega wątpliwości, iż jego apogeum przypada na koniec lat 80-tych naszego stulecia. W roku 1988-1989 w ruchu pielgrzymkowym na terenie Polski uczestniczyło 6-7 mln osób, co stanowi około 15% wszystkich mieszkańców naszego kraju.

Pielgrzymki w Polsce odbywają się do około 500 sanktuariów, które ze względu na rangę, określoną przestrzennym oddziaływaniem, można podzielić na 5 klas: Ośrodki o znaczeniu międzynarodowym (Częstochowa, Niepokalanów), krajowym (9 ośrodków), ~~panaaregionalna~~ ponaddiecezjalnym (25 ośrodków), diecezjalnym (134 ośrodki) i lokalnym (około 330 sanktuariów).

Największym w Polsce i drugim w Europie pod względem liczby pielgrzymów jest sanktuarium w Częstochowie, które w końcu lat 80-tych odwiedziło około 4 mln pielgrzymów rocznie. Na drugim miejscu - z liczbą około 800 tys. - 1 mln znalazła się niewielka wioska w województwie konińskim - Licheń, a na dalszych miejscach odpowiednio: Piekary Śląskie (600 tys.), Niepokalanów i Kalwaria Zebrzydowska (po około 500 tys.), Góra Św. Anny (400 tys.), Gniezno i Święta Lipka (po 200 tys.) oraz Tuchów i Wambierzyce (po 100 tys.).

Prowadzone badania pozwoliły precyzyjnie określić przebieg 20 głównych szlaków pielgrzymek pieszych na Jasną Górę oraz 19 szlaków autokarowych wędrówek pielgrzymkowych po Polsce (bez Częstochowy).

W pielgrzymkach do sanktuariów w Polsce uczestniczą również cudzoziemcy. Badania wykazały, iż tylko na Jasną Górę przybywa rocznie około 100 tys. obcokrajowców z 90 krajów.

Od czasu wyboru Karola Wojtyły na Papieża nasilił się również ruch pielgrzymkowy z Polski do Rzymu. W 1989 roku wyjechało na pielgrzymkę do tego miasta blisko 23 tys. Polaków zorganizowanych w 463 grupach.

Zasygnalizowane wyniki badań nad turystyką pielgrzymkową w Polsce wskazują nie tylko na skalę badanego zjawiska, ale również na szereg problemów pozytywnych i negatywnych jakie wiążą się z tą formą turystyki. Do pierwszych należy zaliczyć wzrastające zainteresowanie sanktuariami w Polsce zarówno przez Polaków jak i cudzoziemców, co jest niewątpliwie zapowiedzią rozwoju tej formy turystyki, do drugich, zupełnie nieprzygotowanych obiektów odwiedzanych do przyjęcia takiej rzeszy pielgrzymów.

Prowadzone badania "odkryły" znane, ale naukowo nie opisane zjawisko, pokazały jego wielkość i problemy co powinno być syg-

nałem zarówno dla samorządowych władz lokalnych jak i organizatorów turystyki w Polsce do podjęcia szybkich kroków w celu "zagospodarowania" tej masowej, jednej z największych w Polsce i w Europie form ruchu turystycznego.

Omówiony problem badawczy wymaga pilnie podjęcia dalszych studiów, które m.in. winny się skoncentrować nad: zagospodarowaniem szlaków pielgrzymkowych, analizą morfologiczną i zagospodarowaniem miejscowości, w których znajdują się sanktuaria, organizacją pobytu cudzoziemców i szeregu innych pilnych i czekających na podjęcie problemów.

T u r y s t y k a p r z y j a z d o w a d o P o l s k i

Badania nad turystyką przyjazdową do Polski prowadzone były w długim okresie czasowym (1976-1988) i dotyczyły głównie warunków rozwoju tej turystyki (R. Kuszewska). Zmieniająca się szybko sytuacja polityczno - gospodarcza w naszym kraju usunęła już szereg barier utrudniających rozwój tej turystyki, które m.in. postulowano jako wynik szczegółowych studiów empirycznych.

W minionym 10-15 leciu turystyka pielgrzymkowa przyjazdowa do Polski przeżyła trzy różne okresy. Okres pierwszy - wielkiej prosperity lat 70-tych zaznaczył się największym w dotychczasowej historii kraju napływem turystów cudzoziemskich (1978 rok - 10,7 mln). Sprzyjało temu z jednej strony otwarcie granicy z bezpośrednimi sąsiadami z zachodu i południa (NRD, Czechosłowacja) uregulowania stosunków z RFN oraz zniesienie wiz dla obywateli Szwecji, Finlandii i Austrii, z drugiej zaś stosunkowo wysoki poziom życia jaki istniał w tym czasie w Polsce.

Okres drugi, który rozpoczął się w końcu lat 70-tych kryzysem gospodarczym osiągnął swoje apogeum w 1981 roku wprowadzeniem

stanu wojennego, co praktycznie na okres niemal roku (1982 rok) zamknęło Polskę dla turystycznego ruchu przyjazdowego. Okres ten to nie tylko spadek przyjazdów, ale również zamknięcie granic a także przerwanie wielu kontaktów handlowych nawiązywanych mozolnie przez wiele lat.

Okres trzeci, to okres powolnej odbudowy przyjazdów turystycznych do Polski. Rozpoczął się on w 1983 roku i trwa nadal. W 1988 roku przyjazdy z krajów, nazywanych umownie kapitalistycznymi, osiągnęły swoją wielkość z 1978 roku, z pozostałych krajów (a ich udział sięgał 80% całego ruchu) osiągnęły zaledwie połowę stanu z 1978 roku. Jest to wynikiem nadal trwającego zamknięcia granic z NRD (obecnie Niemcami) i Czechosłowacją.

Cele przyjazdów cudzoziemców do Polski silnie korelują z miejscami ich pobytu na terenie naszego kraju. Przyjazdy w celach turystycznych obook Warszawy i Krakowa kierują się głównie na opozary województw Polski Północnej, Zachodniej i Południowej. Wizyty prywatne obejmują niemal wyłącznie województwa: katowickie, opolskie, wrocławskie, szczecińskie, gdańskie, poznańskie i warszawskie. Przyjeżdżający do Polski cudzoziemcy w celach służbowych odwiedzają głównie duże ośrodki miejsko-przemysłowe z Warszawą, Poznaniem, Gdańskiem, Łodzią i Katowicami na czele. Analiza ekonomiczna przyjazdów cudzoziemców do Polski wykazała, iż wpływy z tego tytułu począwszy od 1981 do 1988 roku nie przekroczyły 0,3% wpływów dewizowych kraju (wpływy oficjalne). Szacując czarnorynkowy obieg dewiz przywiezionych przez turystów, wpływy te mogą stanowić około 0,6-0,7% co i tak jest dość odległe od bariery 1%, której przekroczenie zaczyna być odczuwalne w gospodarce kraju.

Prowadząc szczegółowe studia nad turystyką przyjazdową do Polski zastanawiano się nad barierami, które krępują jej rozwój. Część

tych barier (np. ujednolicenie kursu dolara, likwidacja przymusowej wymiany dewiz i inne) w ostatnim roku została zniesiona, pozostały jednak inne, których usunięcie wymaga dalszych zabiegów dyplomatycznych a nade wszystko inwestycji.

Wydaje się, iż największą barierą utrudniającą rozwój turystyki przyjazdowej do Polski jest brak bazy noclegowej i gastronomicznej na odpowiednim poziomie a ogólnie bardzo zły stan sanitarny naszego kraju. Inną barierą jest słaba dostępność komunikacyjna (praktycznie, jedno zapchane lotnisko międzynarodowe; niewielka ilość promów, brak autostrad) i wreszcie nieuregulowane układy graniczne z sąsiadami, co utrudnia przyjazdy najbliższej mieszkającym cudzoziemcom.

Grawitacyjne formy modeli ekonometrycznych w prognozowaniu krajowego ruchu turystycznego

Badania modelowe nad prognozowaniem krajowego ruchu turystycznego ograniczono do form grawitacyjnych modeli ekonometrycznych (R. Pawlukowicz). Prace te miały charakter czysto teoretyczny i nie zostały testowane na materiale empirycznym. Przeanalizowano praktyczne znaczenie idei modelu ciążenia dla budowania prognoz krajowego ruchu turystycznego w Polsce. Studia teoretyczne nad merytorycznymi prawidłowościami rozwoju ruchu turystycznego pozwoliły sformułować schemat logicznego następstwa zdarzeń prowadzący w efekcie do powstania i występowania zjawiska ruchu turystycznego. Osadzając powstały ciąg powiązań w konkretnych realiach determinant ruchu turystycznego wyznaczono matematyczną formułę ujmującą zachodzące zależności. W rezultacie zastosowania procedury ekonometrycznego przetwarzania danych, wzbogaconej elementami

analizy neurystycznej, formule tej nadano empiryczny wyraz. Analiza merytoryczno - formalna otrzymanych rezultatów umożliwiła wybór kilku zbiorów "dobrych" dla celów prognozowania modeli krajowego ruchu turystycznego w Polsce. Z punktu widzenia powszechnie uznawanych przez teorię prognozowania ekonometrycznego kryteriów przydatności modeli do stawiania prognoz, otrzymane wyniki można ocenić jako zadowalające.

Obiektywną jednak użyteczność proponowanego podejścia potwierdzić mogą jedynie praktyczne wyniki jego stosowania, które wskażą na ewntualną konieczność modyfikacji przyjętych rozwiązań, co w tym badaniu ostatecznie podkreślano.

Omówione wyniki końcowe badań obejmujących różne aspekty zarówno metodologiczno - teoretyczne, jak i empiryczne - poznawcze ruchu turystycznego, jak również wymienione w pierwszej części raportu badania cząstkowe, umożliwiają sformułowanie syntezy badań nad ruchem turystycznym, która zatytułowana została "Kierunki rozwoju ruchu turystycznego w Polsce"

K i e r u n k i r o z w o j u r u c h u t u r y s t y -
c z n e g o w P o l s c e . S y n t e z a b a d a ń
p r o w a d z o n y c h w l a t a c h 1986-1990.

Ruch turystyczny, jego wielkość, struktury, rozkład przestrzenny i inne charakteryzujące go parametry są wypadkową wielu zmiennych, które z pewnym uproszczeniem nazwać można poziomem życia ludności.

Sytuacja Polski drugiej połowy lat osiemdziesiątych odznaczała się:

- spadkiem poziomu życia materialnego ludności
- gwałtownymi przemianami politycznymi, które emocjonalnie angażowały liczącą się część społeczeństwa
- polityczną wolą przemian ustroju gospodarczego z ustroju

zarządzanego centralistycznie na ustrój rynkowy. Przemiany te znajdują się na początku lat 90-tych bardziej w formie życzeń i projektów niż pełnej realizacji.

Procesy o których mowa wyżej zdeterminowały obraz ruchu turystycznego w Polsce końca lat osiemdziesiątych.

1. Diagnoza ruchu turystycznego w Polsce w drugiej połowie lat osiemdziesiątych.

Prezentując diagnozę ruchu turystycznego w Polsce musimy je zaprezentować w trzech, wprowadzie spójnych poprzez sytuację ekonomiczno - polityczną kraju, ale rozdzielnych terytorialnie, płaszczyznach. Mówić zatem będziemy o:

- a) ruchu turystycznym Polaków na obszarze własnego kraju
- b) ruchu turystycznym Polaków poza granice Polski
- c) ruchu turystycznym cudzoziemców w Polsce.

Prezentując ruch turystyczny Polaków na obszarze własnego kraju, już na początku trafiaamy na barierę trudną, przy obecnym stanie naszej wiedzy, do pokonania. Barierą tą jest brak wiarygodnych materiałów statystycznych, które pozwalają na określenie globalnej wielkości ruchu turystycznego Polaków po obszarze własnego kraju. Fatalny stan statystyki dotyczącej ruchu turystycznego w Polsce zmusza zajmujących się tym badaczy do prowadzenia badań wycinkowych, które z dużym przybliżeniem określają skalę tego zjawiska.

Opierając się o badania cząstkowe (np. badania ankietowe dotyczące wypoczynku wakacyjno-urlopowego mieszkańców Łodzi) możemy dziś stwierdzić, iż w okresie ostatnich kilku lat zaznacza się spadek wielkości ruchu turystycznego i co ważniejsze zmiana jego struktury terytorialno-rodzajowej. Powolny ale wyraźny spadek turystyki socjalnej spowodowany obniżeniem poziomu życia, a co za tym idzie naciskami na fundusz socjalny aby zmienić jego przeznaczenie, jest główną przyczyną zmniejszającej się ruchliwości turyst-

tycznej Polaków. Środki z zakładowego funduszu socjalnego przeznaczone na indywidualny wypoczynek pracowników konsumowane są na inne, bardziej aktualnie życiowo potrzebne cele. Wszystko to powoduje zmniejszający się udział wyjazdów na wczasy a także wyjazdów kolonijnych dzieci.

Ten zmniejszający się ruch turystyczno - wypoczynkowy związany ze świadczeniami socjalnymi, częściowo rekompensowany jest przez wyjazdy wypoczynkowe w strefę podmiejską, oraz najbardziej żywiołowo rozwijającą się turystykę pielgrzymkową.

Wyjazdy w strefę podmiejską związane są z masowym wykupywaniem ziemi przez mieszkańców miast na cele rekreacyjne, co miało miejsce początkowo w latach 70-tych a ostatnio również w drugiej połowie lat 80-tych. Strefy podmiejskie wielkich miast obrosły w tym czasie osiedlami rekreacyjnymi, które zapełniają się nie tylko w okresach urlopowo-wakacyjnych, ale głównie w weekendy od wiosny do późnej jesieni. O skali tego zjawiska może świadczyć fakt, iż w pogodny weekend w strefę podmiejską Łodzi (która nie posiada znaczących walorów przyrodniczych) wyjeżdża około 150 tys. osób czyli blisko 17% mieszkańców tego miasta. Inną przyczyną wyjazdów wypoczynkowych w strefę podmiejską jest możliwość taniego wypoczynku u rodzin mieszkających na stałe na obszarach wiejskich.

Obok turystyki podmiejskiej w latach osiemdziesiątych (trzy wizyty Jana Pawła II w Ojczyźnie) wzrósł gwałtownie ruch pielgrzymkowy i to nie tylko do głównego sanktuarium w Polsce jakim jest Częstochowa, ale również do wielu, dawniej mniej znanych miejscowości (Niepokalanów, Licheń, Grabarka). Rozmiary ruchu pielgrzymkowego, dzięki opracowaniu A. Jackowskiego są najbardziej rozpoznane. Uczestniczy w nich w końcu lat 80-tych około 7 mln osób.

Pewną rekompensatą zmniejszających się wyjazdów wczasowo-kolonijnych są masowe wyjazdy na grzyby, które organizują głównie

zakłady pracy wykorzystując częściowo fundusz socjalny.

Ta zmieniająca się struktura terytorialno-rodzajowa ruchu turystycznego w mniejszym stopniu objęła inne formy turystyki (wycieczki, obozy, turystyka kwalifikowana itp.) choć i tu obserwuje się ograniczenie działalności ze względu na wzrastające koszty.

Terytorialnie, kierunki ruchu turystycznego zmieniły również swoje natężenie. Wprawdzie nadal dominuje, zwłaszcza w ruchu wakacyjno-urlopowym kierunek wybrzeża Bałtyku, ale natężenie tego ruchu maleje, co tłumaczyć należy, obok wymienionych wyżej kłopotów ekonomicznych, również powiększającym się zanieczyszczeniem wód Bałtyku, powodującym realne zagrożenie dla zdrowia człowieka.

Kierunek wybrzeża morskiego zastępowany jest coraz bardziej wyjazdami na Pojezierza - Pomorskie a zwłaszcza Mazurskie. Ponownie w latach 80-tych odkryte zostało dla turystyki Pojezierze Suwalsko-Augustowskie. Ważne miejsce w bilansie terenów wypoczynkowych zajmują, do niedawna uważane za nieatrakcyjne, obszary Niżu Środkowopolskiego, gdzie w otoczeniu dużych miast wypoczywa coraz więcej Polaków.

Dokonując diagnozy wyjazdów turystycznych Polaków poza granice Polski, stwierdzić należy jego zasadniczą zmianę tak w zakresie kierunków wyjazdów jak i celu tych podróży.

Turystyka wyjazdowa Polaków końca lat 80-tych daje się podzielić na dwie grupy: "turystykę handlową", która obejmuje obecnie około 90% wyjeżdżających Polaków, oraz turystykę poznawczą (krajoznawczą), która łącznie z wyjazdami służbowymi, uczestnictwem w kongresach itp. obejmuje nie więcej niż 10% wyjeżdżających.

Turystyka "handlowa" zgodnie ze swoją nazwą ma charakter koniunkturalny i w zależności od aktualnego stanu rynku krajo-

wego i rynków zagranicznych, zmienia się radykalnie. W ostatnich latach turystyka handlowa kierowała się m.in. do Turcji, Jugosławii, Węgier, Berlina Zachodniego, ale również Tajlandii, ZSRR, Singapuru czy Indii. Jak już powiedzieliśmy tą formą turystyki rządzi prawa rynku, który dyktuje zarówno kierunki wyjazdu jak i asortyment kupowanych towarów. Można powiedzieć iż rozwój turystyki "handlowej" będącej formą patologiczną w turystyce, zniszczył w latach 80-tych polską turystykę zagraniczną.

Nieliczne wyjazdy turystyczne jakie odbywają Polacy poza granice kraju dotyczą ludności w miarę zamożnej, dla której wyjazd związany jest z wypoczynkiem, lub nowymi doznaniem. Do tych ostatnich wyjazdów można zaliczyć ruch pielgrzymkowy do Rzymu (około 20-30 tys. rocznie w drugiej połowie lat 80-tych) wyjazdy do Ziemi Świętej czy do innych sanktuariów świata katolickiego (Lourdes, Fatima).

Trzecią formą ruchu turystycznego są przyjazdy cudzoziemców do Polski. Wielkość tych przyjazdów po pełnym zakłamaniu w roku 1982 systematycznie rośnie, nie osiągnęła ona jednak jeszcze skali z końca lat siedemdziesiątych.

Cele przyjazdów cudzoziemców do Polski są bardzo zróżnicowane i obejmują: przyjazdy handlowe, rodzinne, służbowe, turystyczne. W drugiej połowie lat 80-tych Polska stała się dla mieszkańców niektórych państw Europy krajem atrakcyjnym pod względem handlowym (różnice cen i zaopatrzenia). Masowo przywożą do Polski swój towar mieszkańcy ZSRR, natomiast Jugosłowianie i Niemcy z NRD przyjeżdżają tu po zakupy. Turystyka handlowa dotyczy głównie większych miast Polski.

Turystyka rodzinna związana jest ze zmianami politycznymi jakie zachodzą obecnie w Polsce i obejmuje głównie trzy grupy

narodowościowe. Odwiedzają kraj Polacy mieszkający na zachodzie ale coraz częściej także i ci, którzy mieszkają na terenie ZSRR. Odwiedziny te obejmują głównie obszary Polski Centralnej i Południowej. Drugą grupą przyjeżdżającą do Polski z pobudek sentymentalno-rodzinnych są Niemcy, którzy głównie odwiedzają obszary Polski Północnej i Zachodniej oraz Śląsk. Wreszcie grupa trzecia, to ludność żydowska, która przyjeżdża szukać tu swoich korzeni brutalnie wyrwanych w czasie II wojny światowej przez Niemców.

Przyjazdy służbowe dotyczą coraz większej grupy przedstawicieli państw zachodnich, którzy próbują robić w Polsce "interesy". Ich przyjazdy kierują się głównie do dużych miast Polski zwłaszcza Warszawy, Gdańska, Poznania, Krakowa i Łodzi.

Przyjazdy turystyczne cudzoziemców do Polski, o ile nie są związane z omówionymi wcześniej celami, mają głównie charakter krajoznawczy, który w latach osiemdziesiątych łączony był często z celami religijnymi.

Przedstawiona skrótowo i syntetycznie diagnoza ruchu turystycznego w Polsce drugiej połowy lat osiemdziesiątych, wyraźnie wskazuje na stan tego zjawiska będący odbiciem sytuacji społeczno-gospodarczej i politycznej Polski końca lat osiemdziesiątych.

Wnioski płynące z tej diagnozy mają charakter zarówno praktyczny jak i poznawczy:

- Polska nie posiada zorganizowanego systemu pomiaru ruchu turystycznego (nie mylić z rejestracją wielkości oficjalnej bazy noclegowej), a wprowadzone przepisy graniczne praktycznie pozbawiają badaczy również informacje o ruchu międzynarodowym. Stan ten utrudnia a nawet uniemożliwia prowadzenie studiów prognostycznych również o charakterze marketingowym.

- W końcu lat osiemdziesiątych radykalnej zmianie uległa wielkość i struktury ruchu turystycznego. Maleje ruch związany z

turystyką socjalną, wzrastają inne, krótkotrwałe wyjazdy wśród których dużego znaczenia nabiera turystyka pielgrzymkowa

- Zmieniają się kierunki ruchu turystycznego w przestrzeni Polski. Maleje, choć wciąż jeszcze dominuje, rola wybrzeża M. Bałtyckiego, wzrasta rola Pojezierzy, a zwłaszcza obszarów podmiejskich wielkich miast.

- W drugiej połowie lat osiemdziesiątych praktycznie zanikła turystyka wyjazdowa z Polski. Istniejąca, patologiczna forma wyjazdów, zwana umownie turystyką handlową związana jest z chęcią zarobkowania a nie wypoczynku. Marginalne formy zagranicznej turystyki wyjazdowej związane są z wyjazdami pielgrzymkowymi lub mają charakter turystyki ekskluzywnej

- Turystyka przyjazdowa do Polski w drugiej połowie lat osiemdziesiątych pomimo postępującego wzrostu, nie osiągnęła jeszcze wielkości z końca lat siedemdziesiątych. Wśród odwiedzających nasz kraj dominują przyjazdy handlowe i rodzinne a dopiero na dalszym miejscu znajdują się przyjazdy turystyczne i służbowe.

2. Przewidywane kierunki rozwoju ruchu turystycznego w Polsce w latach 90-tych

Prognozowanie zmian w zakresie ruchu turystycznego w Polsce w obecnej niestabilizowanej sytuacji politycznej, społecznej i gospodarczej należy do przedsięwzięć wręcz ryzykownych i niemal niemożliwych z naukowego punktu widzenia. Znalazło to swój wyraz w braku wykonawcy tematów prognostycznych jakie organizatorzy badań w ramach CPBP 08.06 proponowali wielu badaczom. Przykładem trudności opracowania w tych warunkach, wiarygodnej prognozy, może być studium Wielobranżowego Towarzystwa Techniczno-Produkcyjnego "Flamal S.A." zatytułowane "Prognoza ruchu przyjazdowego do Polski z krajów II-go obszaru płatniczego do 2000 roku" (Warszawa, listopad 1988 r.), które w obecnych

realiach gospodarczo-politycznych straciło swą aktualność nim jeszcze mogło być zastosowane dla konstrukcji planów przyszłościowych.

W tych warunkach jedynie można zarysować przypuszczalne trendy przemian w rozwoju (czy upadku) ruchu turystycznego w Polsce.

Zakładając, iż zapoczątkowany w 1990 roku kierunek przekształceń gospodarki Polski z systemem zarządzania centralistycznego w system gospodarki rynkowej będzie się rozwijał, spodziewać się należy, przynajmniej w pierwszym okresie, dalszego spadku realnego poziomu życia, dużej części społeczeństwa, oraz postępującego rozwarstwienia społeczno-majątkowego. Skutki tego zaznaczają się dalszym spadkiem turystyki socjalnej, z prognozą do całkowitego jej zaniku, i znacznym rozwarstwieniem form wypoczynku w zależności od stanu zamożności różnych grup społecznych. Prywatyzowana baza socjalna zacznie podnosić swój standard a co za tym idzie stanie się dostępna dla ludzi o określonej zamożności i to zarówno mieszkańców Polski jak i cudzoziemców. Wypoczynek znacznej części społeczeństwa ograniczy się do najbliższych okolic miejsca zamieszkania oraz do wyjazdów krótkotrwałych z różnymi motywami tych podróży (religijne, poznawcze, przejemnościowe i inne). Należy spodziewać się wzrostu zainteresowania, zwłaszcza ze strony młodszej części społeczeństwa, turystyką kwalifikowaną, obozami wędrownymi, wędrowkami pieszymi i innymi formami ruchu turystycznego, które nie będą wymagać zbyt dużych nakładów finansowych.

Zmiana w wielkości ruchu turystycznego zaznaczy się również w jego kierunkach przestrzennych. Należy się spodziewać dalszego spadku liczby wypoczywających na wybrzeżu MŚBałtyckiego oraz dalszego wzrostu liczby turystów w obszarach atrakcyjnych krajoznawczo.

Przedstawiony scenariusz aktualny będzie tak długo, jak długo poziom życia mieszkańców kraju będzie ulegał obniżaniu lub stagnacji. W miarę wzrostu poziomu warunków życia rozwój ruchu

turystycznego ulegnie zmianie w kierunku większej aktywności turystycznej. Przy sprzyjających okolicznościach może to nastąpić po 1995 roku.

W zakresie wyjazdów zagranicznych Polaków, prognoza uzależniona jest w całości od polityki celno-dewizowej zarówno naszego kraju jak i państw docelowych. W przypadku zachowań istniejących obecnie swobody, należy się spodziewać dalszego rozwoju turystyki handlowej" przy bardzo niskim wzroście turystyki poznawczej. W przypadku zaostrzenia przepisów a także w miarę podnoszenia się poziomu życia w Polsce, turystyka handlowa systematycznie będzie eliminowana, ale tylko w niewielkim stopniu miejsce jej zajmie turystyka wypoczynkowa czy poznawcza (wysokie koszty).

W zakresie turystyki przyjazdowej przez najbliższe lata dominować będzie turystyka "sentymentalna" (rodzinna), która dotyczyć będzie ludności pochodzenia polskiego oraz Niemców i Żydów, poszukujących w naszym kraju swoich korzeni. Przyjazdy te nie będą miały charakteru wypoczynkowego (z wyjątkiem np. Sudetów czy częściowo Pomorza), lecz poznawczo-rodzinny. Rozwój turystyki wypoczynkowej jak również poznawczej, w której uczestniczyć będą mieszkańcy innych krajów, związany jest z podniesieniem standardu zagospodarowania turystycznego Polski, ustabilizowania politycznego a także ogólnego podniesienia poziomu higienicznego naszego kraju. Warunki te przynajmniej w jednym zakresie mogą zostać spełnione dość szybko w wyniku prywatyzacji istniejących obiektów turystycznych. Znaczniejszego wzrostu ruchu przyjazdowego do Polski nie należy się jednak spodziewać przed 1995 rokiem.

Przedstawiony scenariusz przewidywanych kierunków rozwoju ruchu turystycznego w Polsce w latach 90-tych powstał w oparciu o dotychczasowe trendy, zwłaszcza ostatnich dwóch lat i zakłada postęp w zakresie rozpoczętej przebudowy systemu społeczno-gospodarczego naszego kraju. Każde odchylenie od przyjętych

zamierzeń znajdzie natychmiast swoje odbicie w odpowiedniej reakcji ruchu turystycznego.

Tak jak wciąż jeszcze kruche są podstawy budowy nowego porządku społeczno-gospodarczego w naszym kraju, tak kruche są również przewidywane kierunki rozwoju ruchu turystycznego. Niezależnie jednak od następujących zmian nie należy się spodziewać powrotu do stanu z połowy lat 80-tych. Ruch turystyczny Polaków zdaje się bezpowrotnie odchodzić od sterowania centralnego (rozdzielnictwo czasów, kolonii itp) i przedhodzić na grunt gospodarki rynkowej, co dla wielu Polaków, w pierwszym okresie (trudno dziś powiedzieć jak długim) oznaczać będzie rezygnację z wypoczynku poza miejscem swojego zamieszkania, lub zmianę wypoczynku długiego na krótki w najbliższej okolicy.

Wydaje się również, iż dalsze kierunki rozwoju ruchu turystycznego w Polsce mogą w pewnym stopniu (może nawet dużym) zależeć od aktywności samorządów lokalnych dla których turystyka może się okazać czynnikiem aktywizującym gospodarkę.

Co się tyczy turystyki zagranicznej, to moje prognozy mają charakter bardzo umiarkowany. W świetle obecnych standardów europejskich, kraj nasz pomimo wielu walorów turystycznych nie jest atrakcyjny dla cudzoziemców, z wyjątkiem motywów sentymentalnych. Podniesienie tej atrakcyjności wiąże się ze zmianą standardu zagospodarowania turystycznego, czego pewną szansę upatrywać należy w reprivatyzacji istniejącej w Polsce bazy noclegowej i gastronomicznej.

Szczegółowa obserwacja rozwoju ruchu turystycznego w naszym kraju prowadząca do korekt i zmian powstających scenariuszy wymaga stworzenia podstawowego narzędzia badawczego jakim jest szybka i wiarygodna statystyka ruchu turystycznego. Od stworzenia takiej wiarygodnej statystyki należy rozpocząć dalsze prace badawcze nad rozwojem i kierunkami ruchu turystycznego na terenie Polski

oraz poza jej granicami.

Koordynator II°
I grupy tematycznej CPBP 08.06.

prof. dr hab. Stanisław Liszewski

Łódź, październik 1990 roku.

Wykaz prac dotyczących różnych aspektów ruchu turystycznego wykonanych w ramach badań prowadzonych w pierwszej grupie tematycznej CPBP 08.06 w latach 1986-1990

1. Buczak T.: Prognozy rozwoju zagranicznego ruchu turystycznego w Polsce (koncepcja badań), Warszawa 1989
2. Fischenbach J.: Wielkość i struktura ruchu turystycznego w Bieszczadzkim Parku Narodowym, Łódź 1987
3. Fischenbach J.: Wielkość i struktura ruchu turystycznego w Babio-gorskim Parku Narodowym, Łódź 1987
4. Fischenbach J.: Wielkość i struktura ruchu turystycznego w Tatrzańskim Parku Narodowym, Łódź 1987
5. Fischenbach J.: Wielkość i struktura ruchu turystycznego w Pie-nińskim Parku narodowym, Łódź 1987
6. Fischenbach J.: Wielkość i struktura ruchu turystycznego w Gorczańskim Parku Narodowym, Łódź 1987
7. Jackowski A.: Turystyka pielgrzymkowa w Polsce: koncepcja badań, Kraków 1986
8. Jackowski A.: Pielgrzymka jako przedmiot badań geograficznych, Kraków 1987
9. Jackowski A.: Historia turystyki pielgrzymkowej w Polsce, Kraków 1987
10. Jackowski A.: Stan turystyki pielgrzymkowej w Polsce
11. Jackowski A.: Typologia ośrodków kultu religijnego w Polsce
Kraków 1987
12. Jackowski A.: Perspektywy rozwoju turystyki pielgrzymkowej w Pol-sce, Kraków 1989
13. Jędrzejczak E.: Trendy i prognozy rozwoju krajowego ruchu turystycznego (rozpoznanie tematu), Warszawa 1988
14. Kalińska A.: Turystyka wyjazdowa ludności Polski (koncepcja badań), Warszawa 1988

15. Kurek A.: Turystyka wyjazdowa w konsumpcji ludności Polski
(konceptcja badan), Warszawa 1987
16. Kuszewska R.: Warunki rozwoju turystyki przyjazdowej do Polski
(konceptcja pracy), Warszawa 1987
17. Kuszewska R.: Turystyka przyjazdowa do Polski w latach
1976-1981. Warszawa 1988
18. Kuszewska R.: Atrakcyjność turystyczna Polski dla zagranocznej
turystyki przyjazdowej. warszawa 1988
19. Kuszewska R.: Środki oddziaływania na turystykę przyjazdową
będące w dyspozycji państwa i ich znaczenie dla zagra-
nicznego ruchu przyjazdowego do Polski, Warszawa 1989
20. Kuszewska R.: Warunki rozwoju turystyki przyjazdowej do Polski
(raport koncowy). Warszawa 1990
21. Matczak A.: Metodologia badań i analizy ruchu turystycznego
(konceptcja pracy badawczej), Łódź 1986
22. Matczak A.: Diagnoza stanu badań ruchu turystycznego w Polsce,
Łódź 1988
23. Matczak A.: Metody analizy ruchu turystycznego, Łódź 1990
24. Pawlukowicz R.: Problematyka badawcza w świetle literatury prze-
miotu (literaturowy przegląd określeń - "turystyka" i
"ruch turystyczny", literaturowy przegląd wyników ekono-
metrycznego modelowania krajowego ruchu turystycznego
w Polsce). Jelenia Góra 1986
25. Pawlukowicz R.: Prognostyczne makromodele krajowego ruchu turyst-
ycznego, Jelenia Góra 1988
26. Pawlukowicz R.: Regionalne modele prognostyczne krajowego ruchu
turystycznego. Synteza badań. Jelenia Góra 1989
27. Zamelska M.: Migracje wypoczynkowe w ramach turystyki socjalnej.
Studium metodologiczne. Poznań 1988